

Верховний
Суд

«Окремі ремарки щодо захисту інтересів територіальної громади»

Василь Крат,
суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент

Telegram: <https://t.me/glossema>

09 березня 2023 року

1. Трохи про аналогію закону

Аналогія закону

Постанова ВП ВС від 23.06.2020 по справі № 909/337/19

45. Застосування закону за аналогією закону допускається, якщо: відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання; ці відносини не регулюються будь-якими конкретними нормами права; вирішити спір, що виник, неможливо, ґрунтуючись на засадах і змісті законодавства; є закон, який регулює подібні відносини і який може бути застосований за аналогією закону.

48. ВП ВС зазначає, що **позов про переведення прав та обов`язків**, що відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення (пункт б частини другої статті 16 Цивільного кодексу України) або ж зміна господарських правовідносин (абзац одинадцятий частини другої статті 20 ГК України), застосовується для захисту переважних прав третіх осіб щодо прав на майно, яким так чи інакше розпоряджається власник (частина четверта статті 362, абзац третій частини першої статті 822 ЦК України, частина п`ята статті 7 Закону України «Про акціонерні товариства», частина п`ята статті 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тощо). **Такий позов найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також найпростішим шляхом забезпечує відновлення та реалізацію відповідного переважного права.**

49. Таким чином, якщо власником предмета найму (оренди) порушено передбачене частиною другою статті 777 Цивільного кодексу України переважне право наймача (орендаря) на придбання переданої у найм (оренду) речі, належним способом захисту **відповідного переважного права наймача (орендаря) буде позов про переведення на останнього прав та обов`язків покупця відповідної речі.**

Аналогія закону

Постанова ВП ВС від 25.01.2022 у справі № 143/591/20

8.30. Поряд із цим застосування статті 362 ЦК України за аналогією не є можливим, оскільки відносини з оренди земельної ділянки єдиного власника **не є подібними до відносин з продажу частки у праві спільної часткової власності**. Крім того, спосіб захисту, не вказаний у законі, може застосовуватись (зокрема і за аналогією) лише в разі, якщо жодний спосіб, передбачений законом, не є ефективним у певних правовідносинах. У цьому випадку в законі наявна прогалина, і суд заповнює її, застосовуючи не передбачений законом спосіб (у тому числі за аналогією). Натомість у законодавстві, що підлягає застосуванню у цій справі, **прогалини немає, бо законом передбачений ефективний спосіб захисту** (постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 908/299/18, пункт 67).

Аналогія закону

Окрема думка суддів КЦС ВС від 01.06.2022 у справі № 272/450/18

6.5. Ефективним способом захисту, який забезпечуватиме відновлення порушеного переважного права на укладення договору оренди на новий строк, є позов про переведення прав та обов'язків наймача.

Як наслідок це потребує застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) правил, що регулюють подібні за змістом відносини (частина четверта статті 362 ЦК України). При цьому подібними за змістом відносинами буде порядок та спосіб захисту переважного права, а не спільна часткова власність.

2. Трохи про кондикцію

Кондикція

Постанова ВП ВС від 20.11.2018 по справі № 922/3412/17

29. Кондикційні зобов'язання виникають за наявності одночасно таких умов: набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); набуття чи збереження майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала.

30. У разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер спірних правовідносин унеможлиблює застосування до них судом положень глави 83 Цивільного кодексу України.

Кондикція

Постанова ВП ВС від 20.11.2018 по справі № 922/3412/17

У пункті VII.-2:101 Книги VII Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказано, що збагачення є безпідставним, за винятком таких випадків: особа, яка збагатилася, має право на отримання збагачення за рахунок потерпілого в силу договору чи іншого юридичного акту, судового рішення або норми права; або потерпілий вільно і без помилки погодився на настання невігідних для себе наслідків.

У статті VII-3:101 Книги VII Модельних правил європейського приватного права щодо змісту збагачення зазначено, що особа вважається збагаченою у випадку: а) збільшення доходів або зменшення обов'язків; б) отримання послуги або результатів виконаної роботи; с) користування чужим майном.

Тлумачення статті 1212 ЦК України дозволяє зробити висновок, що до безпідставно набутого майна набувача, з урахуванням розумності, відноситься користування чужим майном (майном потерпілого). Причому потерпілий, якому належить майно, що користувався набувач, має право вимагати від набувача повернення такого збагачення.

3. Трохи про захист інтересів територіальної громади

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

76. Зокрема, за змістом статті 1280 ЦК, якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (частини друга і третя статті 1272 цього Кодексу), вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі його продажу спадкоємець має право на грошову компенсацію.

77. Спадкоємець, який із зазначених причин не зміг прийняти спадщину, яка була перерозподілена між іншими спадкоємцями або перейшла у власність територіальної громади як відумерла, має право на передачу йому належної частки спадщини в натурі, якщо спадщина збереглася, а у випадку неможливості такої передачі у зв'язку з тим, що спадщина не збереглася, або визнана відумерлою та відчужена територіальною громадою на користь іншої особи, має право на отримання лише грошової компенсації. Такий підхід до розв'язання проблем переходу прав на відумерлу спадщину застосовується законодавством задля захисту прав добросовісного набувача майна, що на час переходу прав на це майно не знав та не міг знати про наявність спадкоємців, що мають право на спадщину.

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

76. Зокрема, за змістом статті 1280 ЦК, якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (частини друга і третя статті 1272 цього Кодексу), вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі його продажу спадкоємець має право на грошову компенсацію.

77. Спадкоємець, який із зазначених причин не зміг прийняти спадщину, яка була перерозподілена між іншими спадкоємцями або перейшла у власність територіальної громади як відумерла, має право на передачу йому належної частки спадщини в натурі, якщо спадщина збереглася, а у випадку неможливості такої передачі у зв'язку з тим, що спадщина не збереглася, або визнана відумерлою та відчужена територіальною громадою на користь іншої особи, має право на отримання лише грошової компенсації. Такий підхід до розв'язання проблем переходу прав на відумерлу спадщину застосовується законодавством задля захисту прав добросовісного набувача майна, що на час переходу прав на це майно не знав та не міг знати про наявність спадкоємців, що мають право на спадщину.

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

78. Разом з тим законодавство не містить положень про можливість територіальної громади отримати відчужене майно в натурі та/або способи захисту інтересів територіальної громади у випадку, якщо спадщина була незаконно передана особі-спадкоємцю, зокрема, на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване, та у випадку, коли спадщина такою особою була вже відчужена іншій особі, що позбавило територіальну громаду отримати майно у свою власність як відумерле в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

80. Цивільне право та цивільне законодавство передбачає за відсутності норми права, що регулює спірні правовідносини, які виникли між учасниками цивільного спору, застосування при розгляді таких спорів аналогію права або аналогію закону.

84. Відтак захист інтересу територіальної громади щодо відумерлого майна повинен регулюватись та здійснюватись таким самим способом, виходячи з тих самих принципів, як і можливість захистити своє право спадкоємцем, який своєчасно спадщину не прийняв, вона була визнана відумерлою та продана іншій особі.

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

85. Як зазначалось, стаття 1280 ЦК України передбачає, що якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію.

86. Право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

90. Відтак за встановлених фактичних обставин у цій справі при відчуженні спадкового майна територіальна громада має право лише на відшкодування вартості спадкового майна за ринковими цінами, а тому позовні вимоги територіальної громади про визнання спадщини відумерлою та передачу її позивачу задоволенню не підлягають.

Захист інтересів територіальної громади

Проблема «солом'яних чоловічків» (Strohmann, homme de paille, man of straw) чи дерев'яної голови (testa di legno) як «штучних» спадкоємців і захист інтересів територіальної громади.

Захист інтересів добросовісного набувача.

Визнання відумерлою і передання в комунальну власність (див: окремі думки в справах № 200/14300/18, № 644/7992/17, постанову КЦС ВС від 20.03.2019 у справі № 521/8368/15-ц).

Публічний обов'язок трансформується в інтерес?!

Справа № 335/12292/19 передана на ВП ВС

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!